

О ПОЖЕЉНИМ ОСОБИНАМА ЛИЧНОСТИ НАСТАВНИКА

Снежана Стојиљковић (2014). *Психолошке карактеристике наставника*. Ниш: Филозофски факултет, 24 cm, 350 стр.

*Наставничка професија је извор задовољства
за оне који су је изабрали...
... личност наставника је призма кроз коју се преламају
и лепоте и теškoће позива.*

Цитираном реченицом Снежана Стојиљковић, ауторка књиге *Психолошке карактеристике наставника*, исписује прву страницу научне монографије. Монографија обима 346 страна садржи седам поглавља са поднасловима који обликују сваку целину. Настала је у оквиру пројекта *Индикатори и модели усклађивања породичних и пословних улога*. Ауторка публикације, Снежана Стојиљковић је завршила Филозофски факултет у Нишу, а последипломске студије на Филозофском факултету у Београду, где је одбранила докторску дисертацију *Особине личности и морално расуђивање* и стекла научни степен доктора психолошких наука. Професионална каријера обогаћена је и педагошким радом на Филозофском факултету у Нишу, али и истраживачким у Институту за педагошка истраживања у Београду (1995–2002), као и радом у Центру за социјални рад у Лесковцу. Научноистраживачка активност Снежане Стојиљковић обухвата две монографије и преко стотину научних радова, уређивање више тематских зборника, учешће на бројним међународним и националним скуповима, као и чланство у Европској асоцијацији за психологију личности (од 1996. године).

У *Предговору* [11–16] књиге ауторка пише: „Мотивација да се представи широј стручној јавности књига која ће бити посвећена разматрању сложених аспеката бављења наставничком професијом је вишеструка. На

првом месту је чињеница да сам психолог по свом основном образовању. Ништа мање значајно је то што сам скоро читав свој радни век провела у научно-образовним институцијама... Такође сам уверења да је ово веома захтевно и одговорно занимање, али да то шира јавност не препознаје у довољној мери и не придаје одговарајући значај потенцијалима које наставничка професија има... Да ово не би претенциозно звучало, ваља нагласити да наставници не могу да мењају свет сами, али се можемо сложити да *могу*, и да *треба* да допринесу мењању система вредности младих, а притом се морају и сами мењати... Посебну тешкоћу представља то што је наставник у исто време и васпитач и модел за угледање младима, а то се изгледа заборавља у данашње време... Пошто је довољно јасна мотивација за проучавање психолошких карактеристика наставника... структура монографије одражава потребу да се отворе нека важна питања у области, која се све чешће означава као *Психологија наставника*, као и да се прикажу резултати новијих истраживања спроведених у нашој средини... Књига је намењена психолозима и другим стручњацима који су заинтересовани за психологију образовања, као и студентима психологије и сродних научних дисциплина... Уверена сам да ће бити корисна литература за стручно усавршавање и даљи професионални развој наставника, без обзира на област и образовни циклус у коме раде.”

Зашто је наставник кључни фактор и носилац образовноваспитне делатности, у чему је специфичност професије наставника, као и које су професионалне улоге наставника сазнајемо у првом поглављу: *Наставник – кључни фактор и носилац образовно-васпитне делатности* [19–82] које је организовано у три целине: *Наставници као кључни актери образовно-васпитног процеса*, *Наставник као фактор успешности наставног процеса*, *Компетенције наставника*. Такође, у оквиру првог поглавља су приказана два истраживања, спроведена у Србији у којима је учествовало 120 наставника основних и средњих школа. Циљ истраживања био је да се испита повезаност између емпатичности, селф концепта и професионалних улога наставника. Поредићи традиционалну и савремену школу, ауторка пише: „традиционална улога школе је промењена, у том смислу да наставник више није само онај ко ’предаје знање’ и излаже готова знања која ученик треба да ... усвоји... професија наставника је специфична по томе што не ствара одређени производ већ припрема младе људе за обављање професионалних друштвених улога и притом подстиче њихов сазнајни, емоционални и социо-морални развој.”

Разматрајући феномен управљања разредом (*classroom management*), на основу спроведених истраживања, Снежана Стојиљковић констатује да је наставнику додељена улога „вође” у разреду, док комуникација представља кључни аспект управљања разредом. Осим тога, дискутујући о важним димензијама управљања разредом, ауторка наводи различите поступке наставника којима се обезбеђују адекватни услови за учење и развој ученика. Већи део поглавља посвећен је стилевима педагошког

вођења (ауторитативан, равнодушан и демократски), постигнућима ученика, као и клими коју наставник ствара у разреду. У последњем параграфу првог поглавља ауторка констатује: „Васпитно-образовни процес и настава као социјални интерактивни процеси доминантно се остварују комуникацијом, те је стога комуникациона компетентност свих актера васпитно-образовног процеса, а нарочито наставника, веома значајна за остваривање постављених образовних циљева.”

Какву поруку упућује Снежана Стојиљковић будућим учитељима и наставницима, сазнајемо у поглављу *Будући учитељи и наставници: психосоцијални портрет* [85–103] које се састоји од следећих подналова – *Психо-социјални портрет студената учитељских факултета, Црте личности и емоционалне диспозиције будућих учитеља*. У овом поглављу ауторка разматра које особе се опредељују за наставнички позив или учитељску професију. На основу истраживања, које су спровели сарадници Института за психологију Филозофског факултета у Београду 1986. године, ауторка закључује да избор струке, као и професионалне аспирације зависе од образовања и професије родитеља. Наиме, истраживање је показало да студенти педагошких академија потичу из породица нижег социоекономског статуса, али и да њихови родитељи имају нижи образовни ниво. Такође, ауторка презентује и резултате истраживања које је спровела 1991. године у сарадњи са колегом Звонимиром Досковићем. Циљ овог истраживања био је да се испитају црте личности и евентуална конфликтна „подручја” у личности будућих учитеља. Добијени резултати показују да будући учитељи испољавају дружелубивост, срдачност и тежњу за новим искуствима, док испољавање беса и агресивности поседују у мањој мери.

Која је васпитна улога наставника, сазнајемо у трећем поглављу чији је назив *Васпитна улога наставника: подстицање аутономије личности и моралног развоја ученика* [107–147]. У складу са поменутом темом ауторка бележи: „С обзиром на то да је одувек наставник био и особа која васпитава, био тога свестан или не, а поготову имајући у виду знатно шири положај професионалних улога наставника у данашњем систему образовања, као и лични став аутора ових страница да треба оснажити васпитну димензију образовања, у овом поглављу ће бити приказано неколико истраживања спроведених у нашој средини током последње две деценије на пригодним узорцима наставника.” Кроз три целине – *Васпитно-образовни циљеви наставника, Васпитни циљеви учитеља, Морално васпитање у школи: ставови и имплицитне теорије наставника*, ауторка закључује да је у образовном процесу улога наставника, заправо, модел за угледање. Такође, Стојиљковић промишља о потреби реализације моралног васпитања у нашој школи. Наравно, да би се постављени задатак решио, потребно је, као што ауторка каже, „да се усагласе ставови о томе које су особине моралне особе и чему ваља тежити у васпитању младих.”

У четвртом поглављу – *Психолошке карактеристике наставника: емпатичност и морална развијеност наставника* [151–209], ауторка се бави проблемом моралног расуђивања и емпатијом наставника. Ова тема, која је релативно ретко истраживана у нашој средини, разматрана је у оквиру следећих поднаслова: *Емпатичност наставника, Емпатичност здравствених и просветних радника, Морално расуђивање и емпатичност наставника*. Истраживање које је описано обухватило је наставнике запослене у основном, средњем и високом образовању, а резултати показују да су основношколски наставници емпатичнији од наставника који раде у средњим школама и на факултетима. Притом, ауторка наглашава да би требало наставити проучавање улоге емпатичности у остваривању сложених професионалних захтева. У овом поглављу ауторка истражује емпатичност и здравствених и просветних радника наглашавајући да се у обема групама у сличној мери испољава способност емпатије. Бавећи се степеном емпатичности с обзиром на ниво образовања, ауторка је констатовала да још увек није потврђено да особе које имају више образовање поседују израженији степен емпатичности од испитаника који имају високо образовање. Такође, у истраживању није потврђено да млађе особе поседују истраженији степен емпатичности у односу на старије.

За поједине истраживаче, као и особе посвећене педагошком раду, пето поглавље – *Особине личности наставника* [213–245], представља најзначајнији део монографије који је обрађен кроз неколико поднаслова: *Како описати личност? Петофакторски модел личности, Особине личности, професионална интересовања и професија, Особине личности наставника: емпиријски налази*. Стојиљковић ће поменути проблем дефинисати на следећи начин: „Тачније, на почетку ће читалац имати прилику да сазна шта се у савременој психолошкој литератури подразумева кад се употреби термин 'црта или особина личности', пре свега, због очекивања да ће садржај књиге бити занимљив психолозима, али и онима који се баве образовањем а немају комплетно психолошко образовање.” Ауторка је на основу спроведених истраживања констатовала да су разумевање и топлина кључне особине наставника, поред ентузијазма и вештина за тимски рад и сарадњу. Такође, уочено је да нема разлика у погледу особина личности између наставника запослених у институцијама предшколског, основног, средњег и високог образовања.

„Шесто поглавље се бави наставницима из угла хуманистичке психологије и на њој засноване концепције образовања.” На овај начин ауторка дефинише шесто поглавље – *Личност наставника и самоактуализација* [249–276], обликовано у неколико поднаслова: *Основне поставке хуманистичке психологије, Маслоу: учење о самоактуализацији, Импликације хуманистичке психологије за образовно-васпитну праксу, Истраживање самоостварености наставника, Особине личности и самоактуализованост наставника*. Дакле, централну тему шестог пог-

лавља представљају поставке *хуманистичке психологије* чији је творац Абрахам Маслов. Масловљеве идеје омогућавају да се стваралаштво, љубав, одговорност, самоостварење проучавају са психолошког аспекта. Осим тога, ауторка појашњава термин *самоактуализација* који се односи на тежњу појединца да оствари своје потенцијале и тиме покаже своју аутентичност у односу на друге људе. Такође, Стојиљковић уочава да је самоактуализованост наставника у нашој средини слабо проучавана. Истраживања показују да се релативно мало пажње посвећује стваралачким потенцијалима личности наставника, као и њиховој мотивацији за рад. Наравно, резултати упућују на потребу за унапређивањем самоактуализације наставника, што се може постићи одређеним програмима који се примењују на наставничким факултетима.

Осим тога, ауторка констатује да разлике у полу наставника, степenu образовања и дужини радног стажа не утичу на степен самоостварености. Међутим, осцилације у погледу самоактуализованости постоје у оквиру образовне институције. Тако, универзитетски професори показују високо самопоштовање, већи степен залагања за развој човекових потенцијала, као и одличну оријентацију за своје сопствене капацитете, али имају и већи степен самоприхватања у односу на наставнике из основних школа. У књизи је такође представљена Масловљева теорија о хијерархијској организацији људских потреба чији највиши ниво представља потреба/тежња личности за самоактуализацијом. И као што ауторка пише, „самоактуализоване особе нису 'савршена бића без мана', али јесу свакако остварили више него већина других људи на путу свог развоја ка крајњем циљу.”

Завршно поглавље – *Професија наставника и личност: професионални стрес, изгарање и спремност наставника за професионални развој* [279–330], састоји се од неколико подтема: *Особине личности и професионални стрес наставника, Персонални фактори синдрома изгарања код наставника у оквиру теорије самоодређења, Особине личности као корелати спремности наставника за професионални развој*. У складу са темом ауторка запажа: „Наставничка професија је извор задовољства за оне који су је изабрали.... Притом се заборавља да у много случајева, поготову кад је тешко доћи до посла, човек прихвата да ради и оно што му истински 'не лежи'. Дешавају се погрешни избори професије, али и кад је професионално опредељење интризички мотивисано могуће је да се незадовољство јави због неиспуњених или недовољно испуњених очекивања. Ово важи за све професије, па и за наставничку.”

У првом делу завршног поглавља Стојиљковић истражује проблем професионалног стреса наставника. Резултати истраживања показују да су разредни и предметни наставници подједнако изложени стресу, као и да се у том погледу не разликују наставници који раде у основним и средњим школама. Међутим, стресу су подложнији наставници са високим неуротицизмом (анксиозност, депресивност, негативни афект), од-

носно особе које имају слабију толеранцију на фрустрацију при суочавању са стресним ситуацијама због песимистичког става и хроничног негативног афекта, незадовољства собом и склоности ка самопотцењивању и самоокривљивању. Такође, ауторка указује на значај и потребу професионалног развоја наставника. Спроведено истраживање показује да су наставници који су радознали, екстравертни и отворени за нове интелектуалне изазове у већој мери оријентисани ка професионалном усавршавању. За разлику од њих, наставници који поседују агресивне импулсе, код којих превладава туга и страх, заинтересовани су за усавршавање преваходно због законске регулативе, а не због доследности свом позиву. На овај начин ауторка указује на то да је професионални развој код наставника повезан са особинама личности.

„Моја намера није била да анализирам слабости и добре стране нашег образовног система, већ да укажем на велику социјалну одговорност и потенцијалну снагу наставничке професије. Говорила сам о психолошким карактеристикама наставника, а нарочито о оним релативно стабилним особинама личности које их чине погодним за рад са децом и младим људима. Све време сам имала на уму оне личне предиспозиције које могу допринети успешном обављању образовно-васпитног рада на различитим нивоима образовања.” У последњем делу књиге (*Уместо закључка*) Снежана Стојиљковић критички се односи према различитим питањима наставничког позива, а садашњим и будућим наставницима поручује: „Наставници не смеју да се одричу своје улоге у васпитању младих и време је да то сви схвате.”

Вредност ове научне монографије је вишеструка. Јасан стил, богато научноистраживачко искуство, примена приступа који досад нису били заступљени у нашој стручној и научној литератури представљају посебне квалитет ове публикације. Поред тога, монографија је намењена широкој читалачкој публици: истраживачима, студентима, као и свима који се баве васпитањем и образовањем.

Милена Жикић
Докторанд на Филозофском факултету у Нишу